

۱۲۲۳۸۹
۹۵ - ۲۶

www.ketab.ir

کلمات قصار از خلفای راشدین

بر اساس منابع اهل سنت

تألیف: دکتر حسین زروق
ترجمه: جمال‌الدین علی‌خواجه

سرشناسه: زروق، حسین
عنوان قراردادی: امثال الخلفاء الراشدين رضی الله عنهم و حکمهم. فارسی
عنوان و نام پدیدآور: کلمات قصار از خلفای راشدین / تألیف حسین زروق؛ ترجمه
جمال الدین علی خواجه.
مشخصات نشر: تهران: احسان، ۱۳۹۴.
مشخصات فیزی: ۱۶۸ ص.
شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۳۵۶-۹۷۸-۵
وضع فهرس: نویسی: قیفا
یادداشت فارسی: عربی.
یادداشت: کتابه: [۱۳۱]؛ همچنین به صورت زیرنویس.
موضوع: خلفای راشدین -- کلمات قصار
شناسه افزوده: علی خواجه / مؤلفه: جمال الدین، ۱۳۶۳ - مترجم
رده بندی کنگره: BP ۲۸/۸ (الف) ۷۳۹.۸۰
رده بندی دیویی: ۲۹۷/۹۴۶
شماره کتابشناسی ملی: ۳۱۵۸۷۳۰

کلمات قصار از خلفای راشدین

تألیف: دکتر حسین زروق
ترجمه: جمال الدین علی خواجه
ناشر: نشر احسان
چاپ: چاپخانه مهارت
تیراژ: ۲۰۰۰ نسخه
توبت چاپ: اول - ۱۳۹۴
قیمت: ۷۰۰۰ تومان
شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۳۵۶-۹۷۸-۵

فهرست مطالب

۵	مقدمه
۹	فصل اول: مثلها و حکمت‌های ابوبکر صدیق (ع)
۱۹	فصل دوم: مثلها و حکمت‌های عمر بن خطاب (ع)
۴۳	فصل سوم: مثلها و حکمت‌های عثمان بن عفان (ع)
۵۱	فصل چهارم: مثلها و حکمت‌های علی بن ابی طالب (ع)
۱۶۵	منابع و مأخذ
۱۶۸	بیوگرافی مؤلف

www.ketab.ir

مقدمه

بدون تردید، نگارش در باب امثال و حکم از مواردی است که ذات موضوع، انگیزه انجام کار شده و دارای ارزش علمی-آرشی است. در این باره، سخن ابن عبد ربه کافی است که می‌گوید: «امثال [مثل]: آرایش و زینت کلام، حکم و لفظ، و شیرینی معنی است. عرب آن را برگزید، عجم به آن رو آورد، و در هر زمان و با هر زبان آن سخن گفته شده است. مثل از شعر ماندگارتر و از خطابه برتر است و هیچ چیزی از ارزش آن نمی‌تواند بگذرد. چنان‌که، درباره شخص مشهور می‌گویند: مشهورتر از مثل است، و مشهورتر از سخن سروده است:

ما أنت إلا مثلُ سائرِ
يعرفه جاهلٌ والخابِرُ!

«تو جز مثل سائر [مثل رایج] چیزی نیستی که آینه ماه و آگاه می‌شناسد.»^۱

به دلیل فوائد بسیار امثال، تألیفات فراوانی در این زمینه به انجام رسیده،^۲ و پیشینیان به گردآوری، شرح و ارائه آن توجه داشته، و روش‌های مختلف و گوناگونی ارائه نمودند. با رجه تمام این تلاش‌ها، هنوز جای کار بیشتر، چه از نظر موضوع و چه از نظر روش وجود دارد. اما از نظر موضوع؛ زیرا امثال و حکم بصورت پراکنده در کتاب‌ها، سینه‌به‌سینه و در لابلای متون مختلف باقی مانده، که این امر گردآوری دوباره را می‌طلبد.

۱. العقد الفرید (۳/۳).

۲. در کتاب «فهرست» الندیم (ص: ۵۸۹، ۵۹۰)، ۲۷ کتاب معروف و غیر معروف با لفظ «امثال» و در مکتبه العصر الجاهلی (ص: ۳۱-۳۷)، ۶۷ کتاب ذکر شده است.

و اما از نظر روش؛ زیرا روش های پیشینیان هر چند گوناگون و متفاوت است اما - به هر سببی - خالی از تالیف بر اساس اسامی اشخاص بوده؛^۱ و آنان، غالباً آثارشان را بر اساس حروف الفبا و مسائل و واژه‌ها مرتب نموده‌اند.

علاوه بر مطالب فوق، سهم خلفای راشدین در تلاش پیشینیان، محدود و پراکنده مانده، تا آن جا که بحث مثال و حکم خلفای راشدین می‌تواند در ادبیات عربی اضافه گردد. درباره مطالب قبلی ذکر دو نکته ضروری به نظر می‌رسد:

نکته اول: پیشینین به امثال و حکم منسوب به خلفای راشدین توجه داشته‌اند؛ برای نمونه ثعالبی در «التمثيل والمحااضرة»^۲ و میدانی در «مجمع الأمثال»^۳؛ اما چنان‌که بیان شد، چنین تلاش‌هایی مختصر بوده است. به علاوه، امثال خلفا در میان دیگر مثل‌ها وارد شده، بگونه‌ای که تعداد آن‌ها در غیر کتاب‌های امثال، بیشتر از چیزی است که در کتاب‌های امثال وارد شده است. از جمله، آنچه خود ثعالبی در «الإعجاز والإيجاز»^۴ و البیوسی در «المحاضرات»^۵ گردآوری کرده‌اند، و نزد این دو، سهم علی بن ابی‌طالب نسبت به سایر خلفا بسیار زیاد است؛ زیرا ثعالبی ۱۰۰ حکمت از علی که قبل از او جاحظ آن را گردآوری کرده بود، آورده و موارد دیگری نیز بر

۱. از این امر - بر اساس علمی - تنها کتاب «أمثال النبی صلی الله علیه و آله» و محمد حسن بن عبدالرحمن بن خالد رامهرزی استثنا است، و این التذیم آن را در الفهرست (ص: ۱۰۳) بیان کرده است. با این حال، خود این کتاب در المکتبۃ الاسلامیة ترکیه انتشار یافته و مؤسسه‌ی کتب الفقهیة بیروت آن را با عنوان «أمثال الحدیث» منتشر کرده است.

۲. کتابی در امثال از ابوعلی القالی تحت عنوان «کتاب أفعال» وجود دارد، که دلیل التذیم آن را با تحقیق: محمد الفاضل ابن عاشور منتشر کرده است؛ چنان‌که میدانی در «مجمع الأمثال»^۳ در روش در ارائه امثال ترکیب کرده است؛ یکی به ترتیب حروف الفبا، و دیگری به ترتیب وزن افعال.

۳. التمثیل و المحاضرة (ص: ۸۲ - ۰۳).

۴. مجمع الأمثال (۲/ ۱۳۵ - ۶۳۵).

۵. الإعجاز و الإيجاز (ص: ۵۲ - ۶۳).

۶. المحاضرات (۲/ ۲۲۶ - ۳۴۶).

آن‌ها افزوده است،^۱ همچنین الیوسی مجموعه‌ای خوب و مرتب به ترتیب حروف الفبا جمع‌آوری نموده،^۲ اما متأسفانه محققان کتاب محاضراتش در حاشیه این کتاب بیان کرده‌اند که وی حدود نصف دفتر از حکم، باقی گذاشته که نسخه مورد اعتماد از لحاظ متن آن‌ها را نیاورده است و اگر محتویات آن دفتر، ثبت می‌گردید، همانا تعداد فراوانی از امثال امام علی به ما رسیده بود.^۳ نباید غافل شویم از این که درباره کبیری ادبی سخن می‌گوییم و این که الیوسی خودش کتابی در خصوص امثال با عنوان «زهر الأمثال في الأمثال والحکم» دارد که در آن، مواردی که در محاضراتش از علی آورده است را وارد نکرده و این سخن تیقی برای علم امثال است که با آن برابری نمی‌کند، مگر ضرر باقی مانده دفتر مذکور در حاشیه امثال بوده که در نسخه چاپی محاضرات وارد نشده است.

نمونه‌های قبلی، در تأکید آنچه گفتیم کافی است؛ یعنی: توجه مختصر و ناچیز به امثال خلفای راشدین در کتب امثال، و پراکندگی آن‌ها در عده نوشته‌های گردآوری.

نکته دوم: توجه به آثار خلفای راشدین برای اولویت کار قرار گیرد. در حقیقت تلاشهای مختلفی در این مورد، به‌خصوص در زمینه حدیث و فقه و سیر انجام شده است.

اما در زمینه ادبیات هنوز کمتر از مقدار نیاز کار شده است،^۴ چند تلاش‌هایی برای جمع‌آوری اشعار منسوب به امامان ابوبکر و عمر و علی صورت گرفته و در کتاب جابر قمیحه در کتاب «آداب الخلفاء الراشدین» آن‌چه از خطبه‌ها و وصیت‌ها، کتب و عهدنامه‌ها،^۵ حکم و توقیعات [امضاها]، و حوار [گفتگو] و جمل‌های مربوط به خلفا که به دست آمده را گردآوری کرده

۱. الإعجاز والإيجاز (ص: ۵۲-۶۳).

۲. در المحاضرات (۲/ ۲۴۶) چنین آمده است: محققان، این حکم و امثال را به نقل از نسخه چاپ شده کتاب در فاس، به نسخه این دو افزوده‌اند، و این نقل با این عبارت شروع شده است: «و جمع بعضهم نسخة من حروف المعجم» که مقصود از آن حکم علی ع است.

۳. در (م.س) (۲/ ۳۴۶) حاشیه (۵۱) چنین آمده است: «اینجا امثال بیشتری که در نسخه چاپی فاس بود، اما در چاپ‌های سه‌گانه دیگر نبودند، تمام شد و در حاشیه چاپ‌کنانی و بدون خط نسخه‌بردار، برای آگاهی بیشتر می‌گوید: «در اینجا حکمت‌هایی از کلام علی ع که بر اساس حروف الفبا مرتب کرده بودم به اندازه نصف دفتر باقی ماند.»

است. این تلاش خوبی است، اما یک کتاب ظرفیت گنجایش این همه مطالب را ندارد؛ از این رو، عبارات زیادی نادیده گرفته شده است، و سعی ما در اینجا فقط، [گردآوری] امثال و حکم است. دکتر جابر قمیحه، ۲۱ عبارت بین حکمت و توقیع از ابوبکر،^۱ ۷۴ تا از عمر،^۲ ۱۴ تا از عثمان،^۳ و ۱۱۰ تا از علی^۴ آورده است، که در مجموع ۲۱۹ عبارت شده و این عدد کمی است؛ به علاوه این که وی حکمت و توقیعات را گردآوری کرده است، در حالی که توقیعات در اکثر مواقع، حکمت نیستند، بلکه همه بر آیه قرآن یا یک دستور^۵ است...

تمام موارد مذکور، انگیزه اقدام من بر انجام این کار شد. اگر این کارم شیوه‌ای نو برای تألیف به شمار نرود، حداقل تلاشی است برای گردآوری میراث ماندگار خلفای راشدین.

در حقیقت برای این کار آنچه از امثال و حکم منسوب به خلفای راشدین را که به آن‌ها دسترسی داشتم جمع آوردم، و رجوع آن‌ها به یک منبع از منابعش اکتفا کرده و آن‌ها را در چهار فصل ارائه نمودم. هر فصل به امثال حکمت‌های یکی از خلفای چهارگانه اختصاص دارد: فصل اول به ابوبکر، فصل دوم به عمر، فصل سوم به عثمان و فصل چهارم به علی. موارد هر فصل را بر اساس حروف الفبا مرتب نموده و در حاشیه به اختلاف بین بعضی روایات اشاره کرده‌ام. آنچه را که نیاز به شرح داشته، شرح داده‌ام، به خصوص مواردی که در منبعش بدون شرح بود، و خداوند برای به انجام رساندن این عمل توانا تر است، و اما موارد دارای شرح را همراه شرح آن از منبعش نقل کردم. از خداوند خواستارم که این عمل به مردم فایده رسیده، در زمره ماندگار شده، و باعث خیر در آخرت گردد. و پناه می‌برم به خدا از اینکه گفتمی باشد که حرمت آن آید، ببرد، و حمد و سپاس مخصوص خدائی است که با نعمت و لطف او، کارهای خوب انجام می‌دهد.

۱. أدب الخلفاء الراشدين (ص: ۷۶-۹۶).

۲. (م.س) (ص: ۹۴۱-۹۵۱).

۳. (م.س) (ص: ۸۱۲-۸۲۳).

۴. (م.س) (ص: ۶۱۳-۱۳۳).

۵. برای نمونه؛ نک: (م.س) (ص: ۹۵۱ و ۰۲۲).